

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ЛІХНЕВСЬКА Тетяна Анатоліївна

УДК 371,3 (73)

**ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ США**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
СМЕТАНСЬКИЙ Микола Іванович,
Хмельницький інститут соціальних
Технологій Відкритого міжнародного
університету розвитку людини “Україна”,
завідувач кафедри соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
КОВЧИНА Ірина Михайлівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри соціально-правового
захисту населення;

кандидат педагогічних наук, доцент
КУЗЬМЕНКО Василь Васильович,
Херсонський державний університет, доцент кафедри педагогіки та
психології.

Захист відбудеться «26» червня 2009 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розісланий «26» травня 2009 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. М. Чайка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення сучасного демократичного суспільства в Україні пов'язане з формуванням в учнівської молоді високої громадянської свідомості, залученням її до різноманітних видів суспільної діяльності, розвитком знань і навичок громадянської поведінки.

Стан громадянської відповідальності та активності молоді в Україні оцінюється неоднозначно. Окремі соціологічні дослідження доводять, що існує значна кількість молодих українців, які готові залишити країну у пошуках кращого життя та можливості самореалізації, оскільки молодим людям навіть не спадає на думку, що від їх таланту могло б залежати покращення життя в Україні. Цей факт свідчить про недосконале виховання громадянських почуттів та позицій у сучасному суспільстві. Нагальним у наш час є відродження у молодого покоління мотивації до формування громадянської відповідальності за долю своєї країни.

Формування громадянської позиції молоді привертало увагу багатьох українських дослідників. Зокрема, громадянському вихованню старшокласників присвятили свої праці П. Вербицька, Н. Дерев'янка, Л. Корінна, Ю. Олексін, М. Рудь; молодших школярів – Л. Момотюк, студентів – О. Рацул, І. Сопівник. Регіональні особливості становлення свідомих громадян (на прикладі шкіл Галичини) представлено у дослідженнях У. Кецик, М. Чепіль; громадянське виховання на прикладі французьких шкіл досліджено у роботі О. Бажановської. М. Сметанський та О. Кошолоп досліджують громадянське виховання молоді у процесі історико-краєзнавчої діяльності. Л. Рехтета розглядає громадянське виховання у позакласній діяльності.

У ракурсі нашого дослідження привертають увагу моральні аспекти виховання особистості, які вивчали Я. Бельмаз, Р. Вендеровська, Л. Довгань, В. Жуковський, І. Задорожнюк, Г. Джуринський, В. Кравець. Особливий внесок у дослідження проблем громадянського виховання молоді зробили такі вчені, як І. Бех, П. Ігнатенко, А. Макаренко, В. Поплужний.

У дисертації також використано результати досліджень російських учених, зокрема А. Лосева, Ж. Малоокої, З. Малькової, А. Фахрутдинової. Вагомий внесок у розвиток теорій громадянського виховання зробили і зарубіжні науковці. Наприклад, філософські аспекти становлення свідомих громадян вивчали L. Kohlberg (Л. Кольберг), J. Kneller (Д. Кнеллер), H. Kirschenbaum (Г. Кіршенбаум), A. Maslow (А. Маслоу), C. Rogers (К. Роджерс). У наш час учені активно розробляють проблему виховання американських школярів у позаурочній діяльності, зокрема, про значення сім'ї пише S. Balli (С. Баллі), релігійних організацій – J. Goldman (Д. Гольдман), інших соціальних інститутів – K. Kirby (К. Кірбі). Важливості розвитку політичної свідомості у вихованні учнівської молоді присвятили праці M. Branson (М. Бренсон), R. Farnen (Р. Фарнен), W. Galston (В. Гелстон), S. Nieto (С. Ніето). На необхідності морального виховання у школі наголошують W. Kilpatrick (В. Кілпатрік), T. Lickona (Т. Лікона), Th. Sizer (Т. Сайзер).

Широкі можливості для дослідження громадянського виховання у США відкриває мережа

Інтернет: American Federation of Teachers, Apsanet organization, National Education Association.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про значний інтерес науковців до досягнень американської педагогіки. Водночас можна констатувати, що теоретичні та практичні аспекти громадянського виховання молодого покоління, обґрунтовані у педагогіці США, вивчено недостатньо.

Практична значущість, неналежне теоретичне обґрунтування громадянського виховання в умовах розбудови вітчизняного громадянського суспільства і об'єктивна необхідність підвищення ефективності виховної роботи з українською молоддю зумовили вибір теми дослідження: *“Громадянське виховання учнівської молоді у середній школі США”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського „Зміст педагогічної підготовки учителів в умовах формування загальноєвропейського простору вищої освіти” (державний реєстраційний номер 0105U0000942). Тему дисертації затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 9 від 26.03.2003 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 4 від 28.04.2004 р.).

Мета дослідження – на основі аналізу та узагальнення теоретичних аспектів і практичного досвіду дослідити особливості змісту, форм і методів громадянського виховання молоді у США.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати особливості розвитку і компоненти громадянського виховання учнівської молоді у середній школі США, виокремити основні етапи його становлення та з'ясувати суть основних концепцій.
2. Визначити основні напрями змісту громадянського виховання у середній школі США і тенденції його розвитку.
3. Дослідити форми і методи організації громадянського виховання учнівської молоді у середній школі США.
4. Виокремити позитивні ідеї громадянського виховання учнівської молоді у США для їх реалізації у вітчизняних школах.

Об'єкт дослідження – виховання учнівської молоді у США.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи громадянського виховання учнівської молоді у середній школі США.

Теоретико-методологічну базу становлять положення українських та зарубіжних учених про розвиток та виховання особистості, державні стандарти з громадянства США, зокрема концепції та ідеї, які розкривають положення гуманістичної психології й педагогіки, де пріоритет

надається моральним та емоційним аспектам у навчанні: (Дж. Дьюї, А. Маслоу, К. Роджерс). Велике значення мають такі концепції “виховання у спільноті справедливості” (Л. Кольберг); “виховання задля виживання” (С. Ньюмен); теоретичні положення порівняльної педагогіки щодо адаптації та використання зарубіжного досвіду громадянського виховання (Н. Воскресенська, З. Малькова); положення морального розвитку і виховання особистості (Л. Кольберг, Т. Лікона, А. Комс, Г. Кіршенбаум); концепції громадянського виховання в американській педагогіці, які базуються на філософських засадах Дж. Дьюї, К. Роджерса; концепція співробітництва (Б. Ріордан); концепція виховання у діяльності (М. Делуччі, Д. Соломон, Е. Шапс).

Методи дослідження:

– аналіз та синтез філософської, педагогічної і психологічної літератури з проблем громадянського виховання для з’ясування сутності громадянського виховання у США та основних підходів до його організації;

– метод логічного й історичного аналізу для визначення етапів становлення громадянського виховання учнівської молоді у середній школі США і сутності його основних концепцій, визначення чинників, які вплинули на його становлення;

– метод аналізу й узагальнення практичного досвіду громадянського виховання в американських школах для визначення найефективніших форм та методів громадянського виховання учнівської молоді у середній школі США;

– метод порівняння для з’ясування особливостей громадянського виховання у США;

– індуктивний та дедуктивний методи наукового дослідження для формулювання висновків.

Хронологічні межі дослідження охоплюють XIX – поч. XXI ст. Нижня хронологічна межа – зародження громадянського виховання у США. Верхня хронологічна межа – час відродження інтересу американських педагогів до проблем громадянського виховання, поява комплексних концепцій громадянського виховання, які враховують досвід різних педагогічних підходів. Розгляд історії громадянського виховання в США у таких хронологічних межах дає змогу отримати цілісну інформацію щодо тенденцій розвитку його основних теоретичних аспектів.

Джерельна база дослідження:

– матеріали центрів громадянської освіти учнівської молоді США, зокрема офіційні документи та програми громадянського виховання учнівської молоді США;

– філософські і психолого-педагогічні праці зарубіжних і вітчизняних авторів із проблем громадянського виховання учнівської молоді США;

– довідкові та періодичні видання США та України.

Використовувалися матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Науково-педагогічної бібліотеки Інституту педагогіки АПН України, Російської державної бібліотеки.

Вивчалися також матеріали журналів: The Educational Leadership, The Educational Forum, The Educational Digest, автореферати, сучасна науково-педагогічна періодика, збірники наукових праць.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає у тому, що:

– вперше виявлено особливості громадянського виховання учнівської молоді США (розвиток індивідуальних здібностей, критичного мислення, відмова від створення наукової теорії виховання, оскільки кожна людина індивідуальна, формування особистості під впливом психоаналітичних та соціальних факторів); виокремлено його основні етапи (зародження, утвердження ефективної моделі громадянського виховання, період активної розробки основних концепцій);

– визначено основні напрями змісту громадянського виховання США (формування політичної культури, правосвідомості, культури міжетнічних стосунків, мотивації до праці, усвідомлення моральних цінностей, забезпечення розуміння свободи) і тенденції його розвитку (посилення контролю з боку держави, прагнення до централізації під час розробки програм, розширення громадянського виховання шляхом введення нових технологічних курсів, посилення освітньої функції та встановлення тісного зв'язку із суспільними організаціями);

– виокремлено й охарактеризовано специфічні форми (демонстрування фільмів, робота з експертами, екскурсії до державних установ) та методи громадянського виховання, зокрема інтерактивні лекції, круглі столи, експериментальні вправи, тестування, письмові роботи, опис результатів вивчення ситуації, учнівські презентації у Power Point, перевірка ведення щоденників (щоденні та щотижневі звіти), портфоліо, метод практичного контролю (зйомка на відео інтерв'ю учня).

Практична значущість дослідження визначається тим, що позитивні ідеї досвіду (імітування виборів, слухань Конгресу, залучення учнівської молоді до роботи у благодійних організаціях, притулках), напрями змісту, форми та методи громадянського виховання США можуть бути реалізовані у виховному процесі вітчизняних середніх навчальних закладів та включені до посібників із порівняльної педагогіки для модернізації змісту навчальних програм, створення спецкурсів, спрямованих на розвиток громадянської свідомості в українських школах та ВНЗ, написання курсових робіт та для курсів підвищення кваліфікації учителів. Матеріали дослідження можна буде впровадити у середніх навчальних закладах України з метою вдосконалення та підвищення ефективності громадянського виховання учнівської молоді.

Вірогідність результатів дослідження забезпечувалася теоретико-методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій; використанням методів аналізу і синтезу, логічного та історичного аналізу, порівняння і узагальнення, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження; об'єктивним аналізом оригінальних наукових джерел.

Апробація результатів дослідження здійснювалося через публікацію матеріалів дисертації.

Основні положення та результати дослідження були оприлюднені у доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях “Наука и образование” (Дніпропетровськ, 2006), “Дни науки – 2006” (Дніпропетровськ, 2006), інтернет-конференції “Современные направления теоретических и прикладных исследований” (Одеса, 2006), на XXXVI науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу Хмельницького національного університету за підсумками науково-дослідної роботи (Хмельницький, 2008). Матеріали дисертаційного дослідження висвітлювалися на засіданнях кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.

Публікації за темою дисертації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 12 одноосібних публікаціях, з них 9 – у науково-педагогічних фахових виданнях, 3 статті – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, 7 таблиць, 2 рисунків, списку використаних джерел (220 найменувань, із них 117 – англійською мовою) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, з них 170 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено його об’єкт, предмет, мету й завдання; розкрито методи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію отриманих результатів.

У **першому розділі** – “**Теоретико-методичні аспекти організації громадянського виховання учнівської молоді США**” досліджено розвиток концепцій громадянського виховання, виокремлено ключові етапи становлення громадянського виховання у США, визначено компоненти, проаналізовано основні напрями змісту громадянського виховання та американські державні стандарти з громадянства.

На основі аналізу наукових джерел виокремлено такі етапи становлення громадянського виховання у США:

I етап: поч. XIX ст. Етап зародження громадянського виховання, спрямованість на прищеплення релігійних та моральних цінностей, вивчення історії. На уроках розглядалися національні документи, зокрема Конституція, Білль про права, Декларація Незалежності. Цей період відзначився децентралізацією шкіл.

II етап: кінець XIX – поч. XX ст. Період становлення громадянського виховання. Релігія відокремилася від школи. У цей період збільшилася кількість іммігрантів із різних країн (Італії, Австро-Угорщини, Ірландії, Франції, Канади). У зв’язку з цим змінився зміст навчання у школах.

Виникла велика кількість католицьких шкіл. Було оголошено про відділення церкви від держави. Зменшився релігійний вплив на громадянську освіту молоді. Виникла проблема полікультурності у школах. Було введено новий предмет – “Соціальні студії” – який відіграв важливу роль у громадянському вихованні учнівської молоді. У цей період було також введено Урочисту Клятву вірності прапору. Громадянознавство почало зосереджуватися на прищепленні знань про патріотичну символіку США та історію. Відтак, у США в цей період було створено чітку систему громадянської освіти.

На початку ХХ ст. громадянському вихованню почали відводити особливо важливу роль. Було створено документ, який встановив мету середньої школи: виховання свідомого громадянина, свідомого члена сім'ї, свідомого споживача. Визначилося, що кожній дитині необхідно навчитися сприяти розвитку демократії. Завдання ж учителя – допомогти учневі усвідомити його причетність до розвитку своєї країни. Виникла так звана соціальна педагогіка, система індивідуалізованого навчання.

ІІІ етап: ІІ половина ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Період розвитку основних концепцій і теорій громадянського виховання. Виникла необхідність в оновленні основних завдань школи та посиленні ролі громадянського виховання. Зароджуються ідеї креативного навчання. З'являється неінституційна модель освіти. Розробляються положення соціального “реконструктивізму”, концепції “виховання задля виживання”, “виховання в діяльності”, “виховання у спільноті справедливості”.

З'ясовано, що на розвиток концепцій громадянського виховання в американській педагогіці вплинули представники різних філософських течій, а саме: прагматизму, гуманізму, ірраціоналізму, неофрейдизму.

Громадянознавчі програми розробляються великою кількістю організацій, але кожна з них відповідає єдиним вимогам, які зазначені у державних стандартах із громадянознавства. Вони характеризують вагомі компоненти громадянської освіти учнівської молоді США та виявляють знання, які необхідно отримати учням, та вміння, які повинні бути розвинені у процесі навчання.

Громадянське виховання містить такі компоненти: *громадянські знання*, *громадянські навички* та *громадянська позиція*, яка формується поступово та є результатом набуття учнями громадянських знань і навичок.

У Національних стандартах громадянознавства компонент *громадянські знання* містить п'ять положень:

- 1) громадянське життя, політика та уряд;
- 2) основні американські політичні системи;
- 3) реалізація цілей, цінностей та принципів Американської демократії;
- 4) відносини Сполучених Штатів з іншими країнами;

5) роль американських громадян у розвитку демократії.

Другий компонент – *громадянські навички*. Якщо громадяни повинні виконувати свої обов'язки та знати права, то їм необхідно мати не лише необхідні знання, відображені у п'яти питаннях, але й набути потрібних інтелектуальних та практичних навичок участі у суспільному житті.

Третій компонент – *громадянська позиція*. Вона формується поступово у процесі розуміння дитиною того, що відбувається у світі, та передбачає становлення незалежного члена суспільства, добровільне дотримання стандартів поведінки, усвідомлення політичних та економічних обов'язків, участь у суспільних подіях, усвідомлення підтримки конституційної демократії, визнання людської гідності. Громадянська позиція є надзвичайно важливою для повноцінного функціонування політичної системи та індивіда, вдосконалення суспільства.

Встановлено, що основними напрямками змісту громадянського виховання у США є формування політичної культури, правосвідомості, культури міжетнічних стосунків, мотивації до праці, усвідомлення моральних цінностей, забезпечення розуміння свободи. Особливої актуальності набула ідея полікультурного виховання, спрямована на підготовку громадянина до життя у багатонаціональному середовищі. Це зумовлено тим, що американська система громадянознавства орієнтується на виховання “громадян світу”, а не обмежується етноцентризмом.

Центр громадянської освіти США визначає метою громадянського виховання формування *політичної культури* учнівської молоді як необхідної основи усієї ідейної культури особистості. Специфіка політичного виховання полягає у певних завданнях. Завдання формування наукового світогляду політичної згоди в умовах полікультурного суспільства тісно пов'язані з громадянською освітою.

В умовах школи вчителі допомагають учням у процесі їх самовизначення щодо суспільно-політичних подій. При цьому педагоги не лише вдаються до навіювання конкретних політичних ідей, а й вивчають з учнями різні суспільні ідеї у процесі всебічного спілкування.

У тісному зв'язку з політичною культурою самостійним компонентом всебічного розвитку особистості у школах США є *правове виховання*. Морально-правові норми, що формуються в колективі, організація життєдіяльності відповідно до цих норм виховують в учнів громадянську свідомість, інтерес до політичного життя своєї країни, правової культури, формування незалежної критичної думки.

Важливим напрямом змісту громадянського виховання є розвиток *культури міжетнічних стосунків*, що передбачає вміння толерантно спілкуватися з різними етнічними групами та поважати їх культуру. Міжетнічне спілкування – це процес обміну інформацією між окремими особистостями та групами, які мають суттєві відмінності і впливають на характер, форму та

результат спілкування. Успіх міжкультурного спілкування залежить від розуміння учасниками цих відмінностей.

Необхідно вказати на важливість *розвитку мотивації до праці* як один із напрямів змісту громадянського виховання. Це прищеплення дитині поваги до праці та усвідомлення її ролі у житті індивіда.

Особливу роль у громадянському вихованні відіграє розвиток таких *моральних цінностей*: чесності, довіри, відповідальності, поваги, піклування про інших, справедливості. Моральне виховання у школі вирішує завдання виховання в учнів моральної свідомості; виховання моральних почуттів та переконань; виховання звичок моральної поведінки; набуття учнями досвіду моральних стосунків.

Важливим завданням громадянського виховання є забезпечення *розуміння свободи*, яку Р. Дарендорф визнає цивілізованою силою, що можлива лише за умов, які забезпечують її стабільність. Кожна особистість повинна бути вільною від будь-яких соціальних ролей. Таким чином, свободу індивіда у США визначають основою громадянського суспільства.

Результати аналізу наукових джерел і практики організації громадянського виховання дали змогу визначити основні тенденції його розвитку:

- наявність підвищеного контролю за пріоритетами та якістю системи громадянської освіти;
- прагнення до централізації у розробці програм у галузі громадянського виховання;
- розширення масштабів громадянської освіти та виховання шляхом введення нових курсів та постійного удосконалення вже існуючих.

У США активно розробляються програми з громадянознавства відповідно до державних стандартів. Вони складаються з двох частин. *Теоретична частина* передбачає ознайомлення учнів із Конституцією США, політичними та урядовими документами. Велика увага приділяється громадянським правам та обов'язкам. *Практична частина* програм охоплює управління шкільною спільнотою та взаємовідносини між її членами.

Поряд із позитивними аспектами американської системи громадянське виховання має і слабкі місця: наявність рецидивів негативної поведінки як результат слабого виховного впливу на формування моральних основ поведінки школярів, проблема зростання рівня злочинності та наркоманії, недоступність навчання для дітей із незабезпечених сімей.

У **другому розділі “Організаційно-технологічне забезпечення громадянського виховання учнівської молоді у США”** розглянуто діяльність американських громадянознавчих центрів, досліджено форми та методи громадянського виховання у школах США, проаналізовано результати американського досвіду громадянського виховання учнівської молоді.

У проектуванні програм із громадянознавства США бере участь велика кількість центрів та організацій, приватних осіб та університетів. Наприклад, “Міжнародна освіта та дослідницька

мережа” (The International Education and Research Network), Центр за громадянську освіту (Centre for Civic Education), американська федерація вчителів (AFT), Центр за демократичне громадянство Акермана (Ackerman Centre for Democratic Citizenship), організації “Впритул” (Close Up Foundation), “Право вулиці” (“Street law”), організація захисту конституційних прав (Constitutional Rights Foundation), Центр із освітньої політики (The Centre on Education Policy), Організація із захисту конституційних прав у Чикаго (Chicago Constitutional Rights Foundation), Інститут розвитку характеру (Institute for Character Development), національна освітня асоціація (National Education Association).

Багато організацій, включаючи “Американський форум за глобальну освіту”, “Працівники освіти за соціальну відповідальність”, Центр розвитку освіти, запропонували освітянам матеріали з боротьби проти дискримінації й несправедливості щодо американців арабського походження, мусульман та інших народностей. Інші групи, зокрема “Global Education” у Сіетлі, штат Вашингтон, і “Літературний проект району Затоки Сан-Франциско” у Берклі, штат Каліфорнія, організовують для вчителів і викладачів практикуми і семінари з прав людини.

Характерною особливістю громадянознавчих програм є те, що вони спрямовані на формування глибоких знань Конституції США. Деякі з них побудовані на принципі інтеграційного підходу. Джерелом оновлення освітніх проектів у США є їх модернізація на основі розвитку телекомунікаційних зв’язків та використання новітніх інформаційних технологій.

Аналіз багатьох американських проектів та програм засвідчує, що вчені постійно працюють над складанням та вдосконаленням освітніх громадянознавчих програм та технологій навчання громадянського ставлення. Саме їх якість та повнота, які відповідають чітким критеріям, визначають ступінь підготовленості учнів шкіл США до виконання громадянських обов’язків.

Технології формування громадянської компетенції передбачають набуття школярами теоретичних знань та практичних навичок участі в суспільному житті країни. Згідно з прийнятими стандартами, програми з громадянознавства покликані забезпечувати належний рівень громадянської компетенції учнівської молоді, зокрема:

- опанування вихованцями термінів, пов’язаних із соціальним і політичним устроєм країни;
- набуття вмінь пояснювати історичні та сучасні явища, оцінювати їх та займати власну позицію;
- наявність знань про структури інших держав, знання законів, політичних лідерів, їх ставлення до певних подій, які відбуваються у світі;
- розуміння структури своєї держави та вміння характеризувати її;
- виховання поваги до оточення, до держави;
- прагнення допомогти іншим;
- опанування навичками використання вищезазначених знань на практиці.

Системний аналіз громадянознавчих програм дав змогу виявити їх суттєві особливості: високий ступінь варіативності; індивідуальний підхід до потреб шкіл; велика кількість організацій і центрів, які створюють і розробляють програми; постійні зміни та вдосконалення програм відповідно до вимог сучасних тенденцій у цій галузі знань; активне використання сучасних інформаційних технологій – електронних програм, телекомунікаційного зв'язку; популярність американських програм із громадянознавства за межами країни, що доводить їх ефективність та унікальність; вдосконалення програм із громадянознавства на міжнародному рівні (з використанням результатів наукових досягнень учених різних галузей знань – політології, філософії, психології); велика увага до політичних та правових знань, оскільки метою громадянської освіти є виховання законослухняного, політично активного громадянина; залучення учнів до суспільної діяльності за допомогою недержавних організацій у позаурочний час, що сприяє розвитку громадянських умінь та навичок; активне проведення підготовки вчителів з викладання громадянознавчих дисциплін, підвищення рівня їх знань.

Громадянська освіта в школі здійснюється чотирма шляхами: як навчальний предмет; як міжпредметна форма діяльності в умовах освітянського простору; як організація позакласної та позашкільної діяльності (виховання); як організація шкільного життя, що сприяє демократичній поведінці.

Встановлено, що педагоги середніх шкіл США використовують різні форми (демонстрування відеозйомок, роботу з експертами, екскурсії до державних установ) та методи, а саме: традиційні та інтерактивні лекції, круглі столи, експериментальні вправи. Для перевірки знань застосовуються різноманітні методи контролю, а саме: екзамени та тестування, письмові роботи, опис результатів вивчення ситуації, учнівські презентації у Power Point, перевірка ведення щоденників (щоденні та щотижневі звіти), оцінка практичних умінь (зйомка на відео проведеного учнем інтерв'ю). Підсумкова оцінка учнівської компетенції передбачає випускні екзамени, усні презентації, портфоліо.

Американським школярам рекомендується вивчення першоджерел, демократичних хартій, конституцій. Для повноцінної підготовки до занять їм також необхідно читати газети, спостерігати за телевізійними дискусіями.

Проведене дослідження дало змогу зробити такі **висновки**:

1. Становлення концептуальних засад громадянського виховання у педагогіці США відбувалося в тісному зв'язку із соціальними, політичними та економічними трансформаціями суспільства, розвитком науки.

На основі ретроспективного аналізу педагогічної літератури можливим є умовний поділ становлення громадянського виховання у США на такі етапи:

- 1 етап: **початок XIX ст.** – ранній період зародження громадянської освіти. Важливу роль

відігравали місцеві співтовариства (спільноти). Особливого значення у змісті навчання набуло релігійне виховання та історія. Активно вивчалися національні документи, зокрема Конституція, Декларація Незалежності, Білль про права.

II етап: **кінець XIX ст. – початок XX ст.** – період становлення громадянського виховання. У цей час мали місце зміни соціальної структури США. Збільшується кількість та склад іммігрантів. Релігії було заборонено впливати на громадянське виховання. Головну роль у громадянському вихованні почав відігравати новий предмет під назвою “Соціальні студії”. Велика увага приділяється вивченню державної символіки та історії.

На початку XX ст. відбувалося посилення ролі виховання свідомого громадянина. Було чітко встановлено мету середньої школи, яка полягала у вихованні свідомого громадянина. Завдання педагога полягало у тому, щоб навчити дитину усвідомлювати свою роль у розвитку держави. Популярності набуває система індивідуалізованого навчання та “соціальна педагогіка”.

III етап: **II половина XX ст. – початок XXI ст.** стали періодом активного розвитку педагогічних концепцій. Зароджуються ідеї креативного навчання. З’являється неінституційна модель освіти. Виникають положення соціального “реконструктивізму”, концепції “виховання задля виживання”, “виховання в діяльності”, “виховання у спільноті справедливості”. Великої популярності в американській педагогіці набувають теорії “гуманістичної освіти”, “антиавторитарного виховання”, “самореалізації особистості”, “індивідуалізації процесу навчання”, “альтернативної школи”.

2. На розвиток концепцій громадянського виховання в американській педагогіці вплинули представники різних філософських течій (прагматизму, де акцент зроблено на розвиток індивідуальних якостей та моральності; гуманізму, прихильники якого декларують важливість раціонального мислення та інтелектуальних здібностей у вихованні особистості; ірраціоналізму, де індивідуальність особистості впливає на процес виховання; неофрейдизму, представники якого наголошують на взаємодії психоаналітичних та соціальних факторів у процесі виховання.

Встановлено існування відмінностей у поглядах на формування основних концепцій громадянського виховання. Якщо прихильники когнітивних концепцій звертають увагу на розвиток мислення і теоретичну підготовку учнів, то представники гуманістичного підходу висувають на перший план емоційні та моральні аспекти у навчанні, надають перевагу гуманітарним предметам.

Особливого значення серед наявних педагогічних систем набула концепція самоактуалізуючої особистості, якій притаманна гармонійна й цілісна індивідуальність, альтруїзм та цілеспрямованість у досягненні успіху. Її мета – підготувати інформованого, відповідального громадянина, здатного реалізувати себе в демократичному суспільстві.

3. Громадянське виховання учнівської молоді США містить такі компоненти: громадянські

знання і громадянські навички, завдяки яким формується громадянська позиція.

Громадянські знання в американському варіанті визначаються сукупністю п'яти напрямів інформаційної компетенції (загальне уявлення про громадянське життя, політику та уряд; знання про основи американської політичної системи; розуміння критеріїв оцінки діяльності уряду; знання про міжнародну діяльність країни; розуміння ролі громадянина в укріпленні демократії в країні).

Громадянські навички (інтелектуальні та практичні) забезпечують реальну ефективність впливу громадянина на політичний процес та життя суспільства.

Громадянська позиція характеризується високим рівнем критичного мислення та постійним розвитком інтелекту. Пізнання та розуміння є найважливішими шляхами самоактуалізації. Сукупність цих технологій призводить до створення громадянської позиції.

4. Важливими напрямками змісту громадянського виховання є формування культури міжетнічних стосунків, розвиток правосвідомості, політичної культури, забезпечення розуміння свободи, розвиток моральних цінностей та мотивації до праці.

Основними тенденціями розвитку громадянського виховання у США є: наявність підвищеного контролю за якістю системи громадянської освіти, прагнення до централізації в розробці програм, розширення масштабів громадянської освіти та виховання шляхом введення нових курсів та вдосконалення вже існуючих.

5. Аналіз педагогічних джерел дає можливість констатувати, що педагоги середніх шкіл США використовують різноманітний спектр методів (лекції, обговорення, експериментальні вправи) та форм (демонстрування відеофільмів, робота з експертами, учнівські презентації, екскурсії до державних установ) виховання свідомих громадян. Після вивчення учнями необхідного матеріалу вчитель перевіряє набуті знання за допомогою різних видів контролю.

Технології формування громадянських навичок поділяються на розвиток *інтелектуальних навичок* (використання методу “мозкового штурму”, аналізу ЗМІ, політичних ділових ігор) та *практичних навичок* (робота у благодійних організаціях, участь в управлінні школою).

Реалізація цих технологій формує громадянську позицію з відповідними критеріями її сформованості:

- оволодіння вихованцями умінь захищати свої переконання;
- сформованість здатності використовувати громадянські знання та навички у вирішенні різноманітних проблем та їхньому аналізі;
- сформованість критичного мислення;
- усвідомлення важливості виконання громадянського обов'язку.

Викладачі навчальних закладів США активно використовують сучасні методи інформаційних технологій (Інтернет, чати, обмін інформацією за допомогою електронної пошти).

Особливість формування громадянської свідомості полягає у тісній взаємодії школи, сім'ї та інших соціальних інститутів. Важливим є вплив церкви й інших релігійних організацій на виховання свідомих громадян.

6. Аналіз результатів американського досвіду громадянського виховання у школах США дає можливість визначити основні напрями роботи з виховання свідомих громадян у вітчизняних школах:

- розширення масштабів громадянського виховання шляхом введення громадянознавчих курсів, розроблених з урахуванням передового досвіду;

- належна увага до державної символіки, вивчення законодавчої бази та політичних явищ інших країн;

- виховання моральних і громадянських рис школярів за допомогою різноманітних форм роботи (самоуправління, диспути, зустрічі з політиками, вченими, діячами культури, участь у виборчих кампаніях);

- тісний взаємозв'язок школи з сім'єю, церквою, суспільними організаціями та іншими соціальними інститутами;

- створення спеціальних центрів підвищення кваліфікації педагогічних працівників з викладання громадянознавчих дисциплін;

- орієнтація змісту освіти на пріоритетність виховання свідомих громадян;

- висвітлення новітніх технологій формування громадянської компетенції у відповідних виданнях.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі напрями: підготовка учителів до здійснення громадянського виховання молоді; обґрунтування шляхів адаптованого впровадження зарубіжного досвіду громадянського виховання учнівської молоді США в українських школах; співпраця держави та школи у галузі громадянознавства.

Список опублікованих праць

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Ліхневська Т. А. Проблема ціннісних орієнтацій у шкільних програмах громадянського виховання учнівської молоді США / Т. А. Ліхневська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2005. – Вип.12. – С. 104–106.

2. Ліхневська Т. А. Проблема виховання в історії педагогіки / Т. А. Ліхневська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2005. – Вип. 15. – С. 78–80.

3. Ліхневська Т. А. Політична свідомість як складова громадянського виховання США / Т. А. Ліхневська // Збірник наукових праць національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2005. – № 35. – С. 36–39.

4. Ліхневська Т. А. Громадянське виховання у школах США: зміст і форми організації / Т. А. Ліхневська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – К. ; Вінниця, 2006. – Вип. 9. – С. 164–169.

5. Ліхневська Т. А. Характеристика державних програм та стандартів з громадянства у США / Тетяна Ліхневська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – Тернопіль, 2006. – № 1. – С. 139–143.

6. Ліхневська Т. А. Діяльність організацій та центрів моделювання програм з громадянства у США / Тетяна Ліхневська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – Тернопіль, 2006. – № 6. – С. 143–146.

7. Ліхневська Т. А. Технології формування громадянської компетенції у виховному процесі США / Т. А. Ліхневська // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки. – К., 2006. – № 62. – С. 96–102.

8. Ліхневська Т. А. Розвиток ідеї громадянського виховання у США / Т. А. Ліхневська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2007. – Вип. 19. – С. 169–173.

9. Ліхневська Т. А. Ідеологічні основи громадянського виховання у педагогіці США / Тетяна Ліхневська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка і психологія. – Тернопіль, 2007. – № 2. – С. 151–155.

Матеріали конференцій:

1. Ліхневська Т. А. Громадянське виховання учнівської молоді США / Т. А. Ліхневська // Наука та освіта – 2006 : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф., 23-31 січн. 2006 р. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 41–43.

2. Лихневская Т. А. Принципиальные подходы к методике гражданского воспитания в США / Т. А. Лихневская // Дні науки – 2006 : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф., 17-28 квітн. 2006 р. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 54–56.

3. Лихневская Т. А. Активные методы преподавания граждановедения / Т. А. Лихневская // Современные направления теоретических и прикладных исследований : интернет-конф., 15-25 апр. 2006 г. – Одесса, 2006. – С. 3–6.

АНОТАЦІЇ

Ліхневська Т. А. Громадянське виховання учнівської молоді США. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2009.

У дисертації проаналізовано особливості розвитку громадянського виховання у США та виокремлено основні етапи його становлення. З'ясовано сутність основних концепцій, на які вплинули представники філософських течій (прагматизму, гуманізму, ірраціоналізму, неофрейдизму). Визначено основні напрями змісту громадянського виховання (формування політичної культури, правосвідомості, культури міжетнічних стосунків, мотивації до праці, усвідомлення моральних цінностей і забезпечення розуміння свободи). Розглянуто американські державні стандарти з громадянознавства та діяльність організацій із громадянського виховання молоді. Досліджено його форми і методи та виокремлено позитивні ідеї американського досвіду громадянського ставлення для вітчизняної освітньої системи.

Ключові слова: учнівська молодь, громадянське виховання, громадянські знання, громадянські навички, громадянська позиція, технології формування громадянських компетенцій.

Лихневская Т. А. Гражданское воспитание ученической молодежи в средней школе США. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. –Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2009.

В диссертации проанализированы особенности развития идей гражданского воспитания в США и выделены основные этапы его становления. Определена сущность ключевых концепций, на которые повлияли представители философских течений (прагматизма, гуманизма, иррационализма, неофрейдизма). Определены основные направления содержания гражданского воспитания (формирование политической культуры, правового сознания, культуры межэтнических отношений, мотивации к труду, осознание моральных ценностей, обеспечение понимания свободы). Рассмотрены американские государственные стандарты по граждановедению и деятельность организаций, которые способствуют гражданскому воспитанию молодежи. Изучены его основные формы и методы и выделены положительные идеи американского обучения гражданскому отношению для отечественной образовательной системы.

Ключевые слова: ученическая молодежь, гражданское воспитание, гражданские знания,

гражданские навыки, гражданская позиция, технологии формирования гражданских компетенций.

Likhnevska T. A. Civic Education of Youth in American Secondary School. – Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01. – General Pedagogy and History of Pedagogy.– Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Gnatyuk, Ternopil, 2009.

The problem of civic education in contemporary Pedagogical Science of the USA is investigated. The key problems of civic education are mentioned. Such as: the development of civic education in the USA, essential components (civic knowledge, civic skills and civic position), where and how does civic education take place (formal instruction and informal curriculum), what evidence is there of the need to improve civic education.

Societies have long had an interest in the ways in which their young are prepared for citizenship and in how they learn to take part in civic life. Civic education is a prime concern in the USA. There is no more important task than the development of an informed, effective, and responsible citizenry. Democracies are sustained by citizens who have the requisite knowledge, skills, and dispositions.

The ideals of democracy are most completely realized when every member of the political community shares in its governance. Members of the political community are its citizens, hence citizenship in a democracy is membership in the body politic. Membership implies participation, but not participation for participation's sake. Citizen participation in a democratic society must be based on informed, critical reflection, and on the understanding and acceptance of the rights and responsibilities that go with that membership.

The essential components of civic education appropriate for a democratic society are investigated: civic knowledge, civic skills, and civic dispositions. Civic knowledge is concerned with the content or what citizens ought to know. The knowledge component is embodied in the form of five significant and enduring questions:

The second essential component of civic education in a democratic society is civic skills. If citizens are to exercise their rights and discharge their responsibilities as members of self-governing communities, they not only need to acquire a body of knowledge such as that embodied in the five organizing questions; they also need to acquire relevant intellectual and participatory skills.

Intellectual skills in civics and government are inseparable from content. To be able to think critically about a political issue, for example, one must have an understanding of the issue, its history, its contemporary relevance, as well as command of a set of intellectual tools or considerations useful in dealing with such an issue.

If citizens are to influence the course of political life and the public policies adopted, they need to

expand their repertoire of *participatory skills*.

The third essential component of civic education, civic dispositions, refers to the traits of private and public character essential to the maintenance and improvement of constitutional democracy. Civic dispositions, like civic skills, develop slowly over time and as a result of what one learns and experiences in the home, school, community, and organizations of civil society.

Many institutions help develop citizens' knowledge and skills and shape their civic character and commitments. Family, religious institutions, the media, and community groups exert important influences. Schools fulfil that responsibility through both formal and informal education beginning in the earliest years and continuing through the entire educational process.

In addition to the formal curriculum, good civic education is attentive to the informal curriculum. The informal curriculum encompasses the governance of the school community and the relationships among those within it, as well as the "extra" or co-curricular activities that a school provides.

The particularities of civic education were investigated and several recommendations for implementation of the achievements of contemporary American Pedagogy into the process of civic education in Ukraine are suggested. It is stated that education programs, civic courses for students must be created; national legislation and symbolism must be learned; different methods and ways of teaching must be used: involving of family, politicians, religious organizations and famous people to the process of civic education. Students also must have an opportunity to manage their schools. Centers for teachers must be opened to develop their skills. It is also very important to get state support to provide innovations.

Key words: school youth, civic education, civic knowledge, civic skills, civic dispositions, technology of civic competence formation.

Підписано до друку 18.05.09 р.
Формат 60x84/16. Друк RESO.
Папір друк. Умов. друк. арк. 0,9.
Замовлення № 21. Наклад 100 прим.

Видрук оригінал макета:
редакційно-видавничий відділ Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка